

EDUKACJA NA RZECZ ETYKI ŚRODOWISKOWEJ NA TERENACH ZURBANIZOWANYCH NA PRZYKŁADZIE DZIAŁAŃ STOWARZYSZENIA POLSKA SZKOŁA SURWIWALU

Przemysław Płoskonka

Abstrakt. Przemiany zachodzące we współczesnym społeczeństwie prowadzą do wzrostu zainteresowania terenami leśnymi zlokalizowanymi blisko dużych aglomeracji miejskich i w zasięgu ich oddziaływania, stanowiąc wyzwanie dla współczesnej edukacji przyrodniczej. Istotne stają się działania służące podnoszeniu świadomości społeczeństwa w zakresie racjonalnego i odpowiedzialnego korzystania z lasu, minimalizowania wpływu człowieka na środowisko naturalne oraz przeciwdziałanie konsumpcyjnemu nastawieniu do przyrody. Artykuł prezentuje wybrane działania jakie prowadzi Stowarzyszenie Polska Szkoła Surwiwalu w ramach zwiększania świadomości środowiskowej. W swoich działaniach stowarzyszenie jako partner CFOE Leave No Trace wykorzystuje założenia koncepcji Leave No Trace skierowane do użytkowników terenów podmiejskich (twz. frontcountry).

Słowa kluczowe: lasy miejskie, edukacja przyrodniczo-leśna, leave no trace

Abstract. Education for environmental ethics in urban areas based on the example of the activities of the Polish School of Survival Association. The transformations taking place in the contemporary society lead to an increased interest in forest areas located close to large urban agglomerations and within the range of their impact, posing a challenge for contemporary nature education. Activities aimed at raising the awareness of the society in the scope of rational and responsible use of the forest, minimizing the impact of man on the natural environment and counteracting the consumer attitude towards nature become important. The article presents selected activities carried out by the Polish School of Survival Association within the framework of increasing environmental awareness. In its activities the Association as a partner of CFOE Leave No Trace uses the assumptions of the Leave No Trace concept addressed to users of urban areas.

Key words: urban forest, environmental education, leave no trace

Wstęp

W rozbudowujących się i coraz gęściej zaludnionych miastach pośpiech, stres, hałas oraz oddychanie zanieczyszczonym powietrzem to czynniki, które stale towarzyszą ich mieszkańcom. Prowadzi to do zaburzeń w funkcjonowaniu organizmu oraz skutkuje chronicznym zmęczeniem zarazem fizycznym jak i psychicznym. W celu regeneracji sił i zachowaniu równowagi niezbędny jest wypoczynek w środowisku naturalnym – przekształconym w możliwie jak najmniejszym stopniu, pozbawionym tych szkodliwych czynników. Obchody Międzynarodo-

wego Dnia Lasów 2018 (International Day of Forests 2018) odbywające się pod hasłem „Lasy i zrównoważone miasta” były doskonałą okazją do przypomnienia o istotnej roli lasów i zieleni w poprawie jakości życia, samopoczucia i zdrowia mieszkańców miast.

Lasy miejskie¹ stanowiące duże powierzchniowo tereny zieleni zurbanizowanej, pełnią szczególną rolę w funkcjonowaniu miast. Stanowią istotny element przestrzeni przyrodniczej, chroniąc przed wiatrem, hałasem i różnego rodzaju zanieczyszczeniami (wylapują cząstki stałe i zanieczyszczenia gazowe, pochłaniają i magazynują węgiel atmosferyczny). Będąc zielonymi płucami miast tworzą swoisty mikroklimat, stanowiąc zarazem łącznik między parkami, skwerami, zieleńcami a większymi kompleksami leśnymi (por. Chudy, 2017, Woźnicka, Janeczko, 2014). Jak zauważa Jaszczak (2008) dla przeciętnego „mieszczucha” lasy w miastach i w zasięgu ich oddziaływania dają możliwość kontaktu ze środowiskiem przyrodniczym. Tam można po raz pierwszy dostrzec bogactwo przyrody, poznać naturalne środowisko życia wielu zwierząt i roślin. Można zorganizować wycieczkę (pieszą, rowerową, konną), pobawić się z dziećmi. Las oddziałuje korzystnie na ludzką psychikę, pomaga leczyć lub łagodzić objawy wielu schorzeń oraz znaleźć spokój i wyciszenie. Odmierna od miasta struktura i różnorodność wzbogaca wygląd miasta, zmienia jego krajobraz. Poprawia wrażenia estetyczne jego mieszkańców. Las wciąga – im dłużej i częściej się w nim przebywa, tym chętniej do niego się wraca. Jako miejsce, w którym miło spędza się czas, las zaczyna być także postrzegany z punktu widzenia jego ochrony i zachowania dla przyszłych pokoleń.

Postępująca urbanizacja prowadzi do zacierania granicy las-miasto, zaś kwestie wzajemnego przenikania tych dwóch światów z biegiem lat ciągle się nasilają i z pewnością będzie tak nadal – nie ma bowiem innej możliwości w dobie nieustającego rozwoju aglomeracji miejskich wkraczających na tereny do tej pory uważane za „dzikie”². Tym bardziej, że jak podaje United Nations Global Compact³ połowa światowej populacji – 3,5 miliarda ludzi – żyje dziś w miastach, zaś do 2030 już ponad 60% światowej populacji będzie żyła w granicach obszarów zurbanizowanych.

Powszechna dostępność oraz dogodna lokalizacja lasów miejskich naraża je na silną presję wypoczywających mieszkańców, powodując m.in. ich zaśmiecanie i dewastację leśnej infrastruktury (m.in. tablice informacyjne, ławy, stoły, zadaszenia, kosze na śmieci). Wzrost zainteresowania lasami miejskimi stanowi również wyzwanie dla współczesnej edukacji przyrodniczo-leśnej. Istotne stają się działania służące podnoszeniu świadomości społeczeństwa w zakresie racjonalnego i odpowiedzialnego korzystania z lasu, minimalizowania wpływu człowieka na środowisko naturalne oraz przeciwdziałanie konsumpcyjnemu nastawieniu do przyrody. Jedną z interesujących koncepcji wpisujących się w powyższe założenia jest idea etyki środowiskowej (outdoorowej) – Leave No Trace. Program jest realizowany od ponad 20 lat, zaś jego celem jest promowanie odpowiedzialnych zachowań sprzyjających minimalizowaniu wpływu na środowisko naturalne podczas działalności plenerowej (turystyczno-rekreacyjnej).

¹Lasy miejskie rozumiane jako wszystkie lasy i zasoby leśne w granicach miasta i w zasięgu jego oddziaływania (Chudy, 2007).

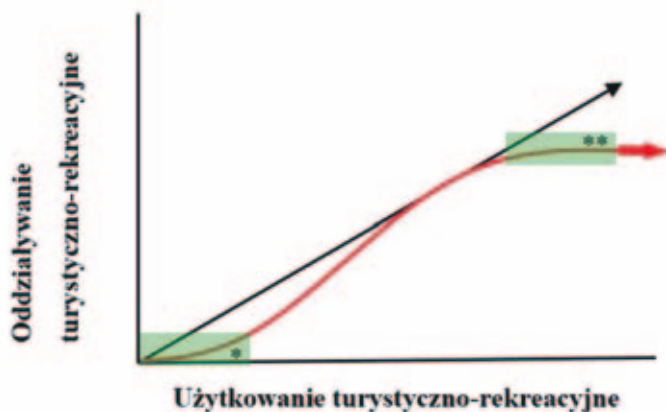
²<http://www.laspolski.pl> (dostęp: 18.12.2018)

³<http://ungc.org.pl/programy/zrownowazone-miasta/> (dostęp: 18.12.2018)

Leave No Trace – główne założenia dla terenów zurbanizowanych

Zapoczątkowany w 1991r. w Stanach Zjednoczonych program Leave No Trace (LNT) był wynikiem współpracy agencji federalnych w tym m.in. Służby Leśnej (US Forest Service) oraz NOLS (National Outdoor Leadership School). Celem programu stało się promowanie odpowiedzialnych zachowań sprzyjających minimalizowaniu wpływu człowieka na środowisko naturalne podczas działalności plenerowej. Dzięki zaangażowaniu licznych partnerów w tym. m.in. Boy Scouts of America, American Camp Association, ośrodków akademickich czy firm outdoorowych, założenia programu LNT dotarły do szerokiego grona odbiorców, stając się oficjalną doktryną świadomych i odpowiedzialnych turystów w Stanach Zjednoczonych. Aktualnie projekt LNT jest prowadzony i koordynowany przez organizację non-profit Leave No Trace Center for Outdoor Ethics (LNTOE), w stałym partnerstwie z pozostałymi partycypantami. Misją LNTOE jest nauczenie ludzi odpowiedzialnego korzystania z przyrody, poprzez edukację, badania, wolontariat i partnerstwo. Zasięg programu już dawno wykroczył poza granice Stanów Zjednoczonych, zyskując na całym świecie uznanie oraz liczne grono współpracowników, w tym również w Polsce.

Edukacyjny model LNT koncentruje się z jednej strony na problematyce oddziaływań (impact) człowieka na tereny przyrodniczo cenne w ramach działalności turystyczno-rekreacyjnej. Z drugiej strony na postawach społecznych związanych z procesami zarządzania, ochrony i udostępniania środowiska naturalnego. Zasób wiadomości wykorzystywany w modelu edukacji LNT pochodzi z różnych źródeł – zaangażowanych agencji federalnych, badań naukowych, przemysłu outdoorowego i edukatorów terenowych (Płoskonka, 2018). Podjęte w ramach projektu działania wsparte licznymi wynikami badań, umożliwiły wyróżnienie głównych obszarów wpływu człowieka na środowisko (m.in. oddziaływanie na dzikie zwierzęta, roślinność, zasoby wodne, gleby, zasoby kulturowe), ponadto badacze zdefiniowali związek pomiędzy rekreacyjnym użytkowaniem obszarów przyrodniczych, a wpływem na te tereny (ryc. 1)

* działania rozproszone; ** działania skupione

Ryc. 1. Relacja pomiędzy oddziaływaniem a użytkowaniem terenów rekreacyjnych (opracowanie własne na podstawie: Hammitt, Cole, 1998, Płoskonka, 2018)

Fig. 1. Relationship between exposure and use of recreational areas

Natężenie ruchu turystyczno-rekreacyjnego nie jest równomierne w czasie i przestrzeni, czego konsekwencją jest to, że obszary przyrodnicze są w różnym stopniu narażone na powstawanie szkód w szacie roślinnej i w glebie. W początkowej fazie oddziaływania, środowisko przyrodnicze charakteryzuje się naturalną odpornością na presję ruchu turystyczno-rekreacyjnego (w przypadku lasu nazywaną naturalną chłonnością lasu⁴), dlatego oddziaływanie powinno mieć charakter rozproszony. Natomiast po pewnym czasie ten wpływ zaczyna rosnąć dochodząc do momentu w którym stopień zmian jest już na tyle duży, że dalsze użytkowanie nie pogarsza w znaczący sposób stanu środowiska przyrodniczego. W takiej sytuacji zaleca się skupiania oddziaływań na terenach funkcjonalnych (polany rekreacyjne, szlaki turystyczne, pola biwakowe).

Nieodpowiedzialne i nadmierne korzystanie ze środowiska przyrodniczego w miastach i w zasięgu ich oddziaływania wywołuje znaczący wpływ na te tereny. W celu ograniczenia negatywnych skutków antropopresji opracowano siedem uniwersalnych zaleceń skierowanych do mieszkańców miast. Stanowią one rdzeń koncepcji Leave No Trace, zaś w połączeniu z przekazywaną wiedzą oraz nabywanymi umiejętnościami mają za zadanie minimalizować wpływ (impact) człowieka na środowisko przyrodnicze w którym przebywa⁵:

1. Zainteresuj się zanim wyruszysz. Zanim wyruszysz – przygotuj się. Dowiedz się więcej o miejscu które zamierzasz odwiedzić. Nie zapomnij wziąć jedzenia, wody oraz ubrania chroniącego przed zmiennymi warunkami atmosferycznymi. Planując wyjście skorzystaj z mapy, miej ją również ze sobą w trakcie aktywności, aby się nie zgubić. Pamiętaj o smyczy dla psa oraz woreczkach na odchody. Sprawdź informacje w Internecie – im więcej wiesz, tym więcej skorzystasz.
2. Poruszaj się wyznaczonymi szlakami i biwakuj w odpowiedni sposób. Poruszaj się tylko po wyznaczonych szlakach, dzięki temu chronisz przydrożną roślinność. Staraj się nie uszkadzać małych roślin i drzew – mogą już nie odrosnąć. Szanuj własność prywatną, pozostając na szlaku. Biwakuj tylko na istniejących lub wyznaczonych kempingach (polach namiotowych) – tworząc nowe miejsca przyczyniasz się do niszczenia roślinności. Staraj się nie kopać dołów (rowów) wokół namiotu, ani nie buduj żadnych trwałych konstrukcji.
3. Zadbaj o śmieci i odchody. Przyniosłeś – spakuj z powrotem i wynieś. Wszystkie śmieci w tym skórki owoców, ogryzki spakuj do worków na śmieci i zabierz do domu. W miarę możliwości korzystaj z toalet przenośnych – jeśli nie są dostępne, ludzkie odchody zakopuj w małym zagłębieniu w ziemi co najmniej 70 kroków od źródeł wody. Odchody swojego psa spakuj do odpowiedniego worka i wyrzuć do śmieci. Utrzymuj zbiorniki i cieki wodne w czystości, nie wyrzucaj do nich żywności, odpadów ani detergentów.
4. Co znalazłeś, zostaw na miejscu. Pozostaw rośliny, kamienie, przedmioty historyczne, tam gdzie je znalazłeś – tak aby inni mogli się nimi również cieszyć. Traktuj żywe rośliny z szacunkiem – rzeźbienie w korze, wbijanie gwoździ lub korowanie drzew może je zabić.

⁴Naturalna chłonność lasu - mierzona jest liczbą osób mogących jednocześnie (w danej jednostce czasu), nie wyrządzając szkód, użytkować jeden hektar lasu (Kikulski, 2011)

⁵<https://lnt.org/teach/outdoor-ethics-frontcountry> (dostęp: 18.12.2018)

5. Uważaj z ogniem. Staraj się używać kuchenki gazowej do gotowania – są łatwiejsze w użyciu i wywierają mniejszy wpływ niż otwarty ogień. Jeśli chcesz rozpalić ognisko upewnij się, że możesz zrobić to bezpiecznie i zgodnie z obowiązującymi regulacjami. Używaj tylko przygotowanych do tego palenisk, aby chronić ziemię przed wysoką temperaturą, utrzymuj niewielki płomień. Pamiętaj, że ognisko nie jest śmietnikiem – śmieci, jedzenie i inne odpadki spakuj i zabierz je z powrotem. Drewno opałowe kupuj u lokalnego sprzedawcy albo zbierz na miejscu, jeśli jest to dozwolone – staraj się nie przywozić go z domu (może zawierać np. grzyby lub inne choroby szkodliwe dla lokalnych drzew). Zanim odejdziesz spal całe drewno i upewnij się, że ogień jest całkowicie zagaszony, a popiół zimny.
6. Pozostaw dziką przyrodę w stanie naturalnym. Obserwuj dzikie zwierzęta z daleka, nigdy się do nich nie zbliżaj zbyt blisko, ani ich nie śledź. Nie karm dzikich zwierząt – przetworzona żywność dla ludzi jest niezdrowa dla większości dzikich zwierząt, ponadto dokarmianie wyrabia u nich złe nawyki żywieniowe. Żywność i śmieci przechowuj szczelnie zamknięte, aby zwierzęta nie mogły się do nich dostać.
7. Szanuj innych turystów i odpowiednio zabezpiecz swoje zwierzęta domowe. Zważaj na innych, mijając ich na szlaku. Trzymaj swojego psa pod kontrolą – dla bezpieczeństwa napotkanych osób, dla ochrony dzikich zwierząt jak i samego psa. Wsłuchuj się w naturę, unikaj głośnych dźwięków lub krzyków – jeśli będziesz spokojny, zobaczysz więcej. Upewnij się, że twoja aktywność na świeżym powietrzu nie przeszkadza innym – pamiętaj, że każdy chce się cieszyć tym samym miejscem.

Działania Stowarzyszenia Polska Szkoła Surwiwalu na terenach zurbanizowanych

Stowarzyszenie Polska Szkoła Surwiwalu jest oficjalnym partnerem (Active Partner) LNT CFOE na terenie Polski. Podjęte przez Stowarzyszenie działania mają za zadanie rozbudzenie świadomości środowiskowej wśród mieszkańców miast i skoncentrowane są na problematyce oddziaływania na przyrodę podczas działalności turystyczno-rekreacyjnej oraz sposobach minimalizacji w/w wpływu poprzez podejmowanie odpowiedzialnych i świadomych decyzji.

W ramach podjętej współpracy z Lasami Państwowymi opracowano projekt Leśnej Akademii Surwiwalu (ryc. 2) Wykorzystuje ona założenia programu LNT oraz wprowadza własne autorskie rozwiązania z zakresu sztuki przetrwania i edukacji przyrodniczo-leśnej.

Ryc. 2. Logo Leśnej Akademii Surwiwalu (źródło: www.surwiwal.edu.pl)

Fig. 2. Logo of the Forest Survival Academy (source: www.Surwiwal.edu.pl)

Formuła Leśnej Akademii Surwiwalu ma otwarty charakter i jest ukierunkowana na współpracę z edukatorami leśnymi, przyrodnikami, leśnikami czy też środowiskami szkolnymi. Istotą tej działalności jest prowadzenie zajęć bezpośrednio w plenerze, czyli pewnym fragmencie środowiska przyrodniczego, którego aktualny stan można uznać za dostatecznie bliski naturalnemu. W przypadku terenów zurbanizowanych zajęcia najczęściej odbywają się na terenie lasów miejskich. W trakcie zajęć wykorzystywane są nowoczesne formy edukacji (edukację przez doświadczenie) oraz holistyczne podejście do kształcenia, zaś głównym celem jest nawiązanie i budowanie relacji z przyrodą. Uczestnicy wykonując zadania w terenie, wspólnie rozwiązują problem i starają się osiągnąć zaplanowany cel. W trakcie ich pracy zachodzą liczne procesy grupowe i interpersonalne (fot. 1-2).

Fot.1-2. Przykładowe zadania wykonywane w trakcie zajęć Leśnej Akademii Surwiwalu (źródło: www.surwiwal.edu.pl)

Photo 1-2. Examples of tasks performed during Forest Survival Academy activities

Dzięki temu zajęcia stanowią doskonałe narzędzie do kształtowania umiejętności miękkich, społecznych w tym: pracy w grupie, komunikacji, samodzielności, odpowiedzialności za siebie i innych, kreatywnego myślenia, odwagi, zaradności, umiejętności reagowania w trudnych sytuacjach, wiary w swoje możliwości. Prowadzone zajęcia ułatwiają przyswojenie wiedzy przyrodniczej oraz służą kształtowaniu postaw i norm etycznych sprzyjających odpowiedzialnemu korzystaniu z zasobów naturalnych (leśnych).

W ramach Leśnej Akademii Surwiwalu prowadzone są również warsztaty i prelekcje podczas licznych imprez plenerowych. Uczestnik takich zajęć podlega nowym bodźcom i wyrabia nowe umiejętności. Nabiera doświadczenia w zakresie pobytu w terenie, co służy rozwojowi psychofizycznemu i dobremu jedności. Prowadzi to do bardziej świadomego korzystania z dóbr naturalnych oraz zapewnia możliwość docenienia i lepszego zrozumienia przyrody. (fot. 3-6).

Fot. 3-6. Działania edukacyjne promujące LNT na terenach zurbanizowanych w ramach Leśnej Akademii Surwiwalu: Ogrodowa Niedziela (Leśny Ogród Botaniczny „Marszewo”, 24.06.2018); Dla Lasu, Dla Ludzi – Dzień Otwarty w CEL Celestynów (CEL Celestynów, 1.07.2018); Dni Ochrony Środowiska (CILP, Warszawa, 9.09.2018); Leśne warsztaty – nowe umiejętności (Lasy Miejskie Warszawy, CEPL Powsin, 6.10.2018); Źródło: www.surwiwl.edu.pl

Photo 3-6. Educational activities promoting LNT in urban areas as part of the Forest Surveying Academy

Podsumowanie

Z roku na rok wzrasta znaczenie funkcji społecznych i edukacyjnych jakie pełnią lasy w miastach i w zasięgu ich oddziaływania. Paradoksalnie, rozwój urbanizacji prowadzi do wzrostu wykształcenia i świadomości ekologicznej, a ta z kolei do zwiększenia znaczenia walki z negatywnymi skutkami tego rozwoju. Tym samym wzrasta zapotrzebowanie na edukację społeczeństwa opartą na rzetelnej wiedzy przyrodniczej, która pozwoli zrozumieć sens ochrony przyrody, zaczynając od problemów lokalnych po globalne. Właściwa i skuteczna ochrona środowiska uzależniona jest od poziomu wiedzy społeczeństwa i preferowanych stylów życia. Zarówno bowiem wiedza, jak i styl życia podlegają ciągłym zmianom, głównie dzięki edukacji. Człowiek jest odbiciem własnych doświadczeń, dlatego żyjąc z dala od przyrody jesteśmy kształtowani przez wytwory współczesności: plastik, metal, szkło, zaś codzienny sposób życia, postawy i nawyki związane są ściśle z cywilizacją (post)industrialną. Żeby edukacja przyrodniczo-leśna miała sens, tego typu działania muszą mieć charakter permanentny i być w miarę spójne z życiem, jakie się prowadzi codziennie (Kulik, Kukowska, 2010).

W świadomości społecznej istnieje przekonanie, że celem lasów miejskich jest prowadzenie w nich gospodarki ukierunkowanej na potrzeby wypoczynkowe mieszkańców, a rosące blisko granic miast, postrzegane są przez społeczeństwo przede wszystkim jako miejsce wypoczynku i rekreacji (Pawłowicz, 2016). Sytuacja ta sprawia, że miejskie tereny zielone, w tym lasy, poddawane są silnej antropopresji i koniecznym staje się odpowiednio ukierunkowana edukacja przyrodniczo-leśna. Powinna się ona skupiać się na podnoszeniu świadomości współzależności, przyczyn i konsekwencji zachowań oraz kształtowaniu postaw i norm etycznych sprzyjających odpowiedzialnemu korzystaniu z zasobów przyrodniczych. Przedstawione w pracy działania edukacyjne prowadzone przez Stowarzyszenie Polska Szkoła Surwiwalu (we współpracy z jednostkami regionalnymi Lasów Państwowych) dzięki wykorzystaniu założeń programu Leave No Trace dla terenów podmiejskich (tzw. Frontcountry) stanowią jedną z interesujących form edukacji przyrodniczo-leśnej skierowanej do mieszkańców miast.

Literatura:

Chudy J. 2017. Zagospodarowanie w lasach miejskich alternatywą dla rozwoju bazy turystyki lokalnej w kontekście oczekiwań społecznych. W: *Studia i Materiały CEPL w Rogowie* R. 19. Zeszyt 50 (1): 294-303

Hammit W. E., Cole D.N.1998. *Wildland Recreation: Ecology and Management*. New York: John Wiley & Sons

Jaszczak R. 2008. Las i gospodarka leśna w zasięgu oddziaływania miast w Polsce. W: *Studia i Materiały CEPL w Rogowie* R. 10. Zeszyt 3 (19):152-171

Kikulski J. 2011. Aspekty udostępniania lasów do celów rekreacyjnych. W: *Studia i Materiały CEPL w Rogowie* R. 13. Zeszyt 3 (28):288-292

Kulik R., Kukowska I. 2010. Zrozumieć siebie na nowo. 10 zasad jak uczyć o przyrodzie by poszerzyć swoje małe Ja. *Zeszyty Ekologiczne vol.2. Pracownia na rzecz Wszystkich Istot, Bystra*.

Płoskonka P. 2018. Edukacja przyrodniczo-leśna w świetle koncepcji etyki środowiskowej Leave No Trace. W: Gila W., Szewczykiewicz J. (red.) *Współczesne problemy komunikacji społecznej i edukacji w leśnictwie*. Instytut Badawczy Leśnictwa. Sękocin Stary:95-110

Pawłowicz J. 2016. Społeczne i krajobrazowe funkcje lasów miejskich na terenach zurbanizowanych. W: *Przestrzeń, Urbanistyka Architektura*, Vol. 2: 45-57

Woźnicka M., Janeczko E. 2014. Społeczne aspekty udostępniania lasów miejskich W: *Studia i Materiały CEPL w Rogowie* R. 16. Zeszyt 39 (2B):209-215

Przypisy

<http://www.laspolski.pl> (dostęp:18.12.2018)

<http://ungc.org/pl/programy/zrownowazone-miasta/> (dostęp:18.12.2018)

<https://Int.org/teach/outdoor-ethics-frontcountry> (dostęp:18.12.2018)

Przemysław Płoskonka, Sergiusz Borecki

Akademia Wychowania Fizycznego J. Piłsudskiego w Warszawie
Stowarzyszenia Polska Szkoła Surwiwał